

LES ADAPTACIONS DELS CLÀSSICS A L'AULA

MONTSERRAT FARRÉ OLIVÉ

Liceu Francès de Barcelona

Resum

Aquest article planteja el perquè de la necessitat o conveniència de seguir treballant els clàssics a l'aula, alhora que defineix el paper de les adaptacions davant un alumnat que presenta nivells ben diferents de competència lectora i literària. S'hi parla dels diferents tipus d'adaptacions que podem trobar i finalitza amb dues experiències dutes a terme a l'aula.

Paraules clau: clàssics, adaptacions, diversitat, aprenentatge basat en situacions, interdisciplinarietat.

ADAPTING CLASSIC LITERARY WORKS FOR CLASSROOM USE

Abstract

This article explores justifications for continuing to teach classic works of literature in the classroom, and discusses the utility of using simplified versions of these texts as a response to the very different levels of reading and literary competency likely to be encountered among students. It discusses the various types of simplified texts that are currently available and then describes how they were successfully used in two real-life classroom situations.

Keywords: classics, adaptation, diversity, situation-based learning, interdisciplinarity.

1. ELS CLÀSSICS A L'AULA

El sol fet de preguntar-se si cal treballar clàssics a l'aula ja és una prova evident que som en una nova etapa dins de la història de la docència. Tradicionalment, no estava pas en dubte l'ensenyament dels clàssics; en tot cas, el que podia estar en discussió era quins clàssics s'havia de fer arribar a l'alumnat. Per què ens fem aquesta pregunta? Perquè la diversitat a les aules s'ha incrementat exponencialment i podem tenir davant nostre nivells de competència lingüística ben diferents: d'una banda, tenim alumnes amb una competència plena, però també n'hi ha que venen de l'aula d'acollida, d'altres que només tenen contacte amb el català a l'escola o fins i tot, segons el territori o la realitat on siguem, només a la classe de català; finalment, no podem oblidar el nombre creixent d'alumnes amb necessitats educatives especials que integra les aules.

A aquests nivells tan contrastats de competència lingüística i lectora que poden conviure en un sol espai, hi hem d'afegir els canvis que ha comportat la immediatesa de les pantalles, que funcionen amb missatges flaix i superficialitat, als antípodes de l'espai de silenci, temps i concentració que demana llegir literatura. Així, els que ens dediquem a l'ensenyament de la literatura, que tenim una forta motivació per transmetre el gust per la lectura, ens immergim en un debat entre les ganes de fer conèixer els clàssics i la por que la dificultat de la lectura els els faci avorrir i, de retruc, avorreixin la lectura en general. Individualment i de forma col·lectiva, en els departaments de cada institut ens plantegem si la millor estratègia passa perquè tot siguin lectures juvenils, més properes, perquè realment les gaudeixin sense la necessitat de tenir-nos com a mediadors entre ells i el text; però alhora ens sap greu que no coneguin determinades obres clàssiques que nosaltres hem gaudit i que sabem que a ells també els agradaran, si aconseguim que els arribin.

Canviar la mirada de l'obligació al dret és una estratègia que ens pot ajudar. Conèixer els clàssics és un *dret* de l'alumnat, un dret que tenen de conèixer el patrimoni que hi ha darrere d'una llengua —pròpia o d'adopció—, de conèixer obres que han reflectit un mosaic amplíssim d'emocions i vivències amb profunditat, i que han generat

consol o entesa en lectors de tots els temps. Cal tenir en compte que els clàssics interessin als joves perquè a través seu s'insereixin en el coneixement de la humanitat, un coneixement que els ha de dur a comprendre's a si mateixos i a comprendre els altres. Al final, un clàssic és això: és una obra que ens fa connectar amb la humanitat que tots duem dins, que ens fa plantejar preguntes abans que en coneguem l'existència i que ens ha transformat, ens ha mogut de la casella vital on érem. Els clàssics sempre eixamplen la mirada al món i no podem privar els joves d'aquest paisatge creient que els queda massa lluny.

En aquest debat entre clàssics sí o clàssics no, o en la lluita entre creure-hi i tèmner-los, cal considerar el paper de les adaptacions. Encara que hi ha sectors que rebutgen les adaptacions com si s'estigués profanant una obra sagrada, cal pensar que llegir un clàssic no ha de ser tampoc una gimcana. Hem de conèixer quin és l'alumnat que tenim al davant, la seva edat, el coneixement que té de la llengua, i proposar una adaptació adequada, o més d'una si el mercat ho permet. Treballar amb més d'una adaptació a l'aula ens permet partir dels nivells diversos que hi tinguem i fer una pedagogia diferenciada que ajudi cada alumne a créixer individualment en la seva competència lectora, literària i, de retruc, lingüística a través d'una rampa, no d'un salt que el pot estimbar al buit.

No oblidem la O de l'ESO, perquè és la darrera etapa assegurada d'ensenyament. No tots els estudiants aniran al batxillerat o continuaran amb estudis reglats. La secundària obligatòria ha de servir perquè coneguim l'existència d'unes obres, perquè ampliïn la comprensió lectora, perquè s'atreveixin a veure l'interès dels clàssics; potser mai més no tindran una classe de literatura a l'abast. A la secundària obligatòria posem els fonaments perquè els que seran adults posteriorment es puguin apropar a obres complexes sense por. I, si encara d'adults trien adaptacions, endavant! Un adult que escull una adaptació és un adult amb curiositat pels clàssics.

Les adaptacions, doncs, són la solució que hauria de reconciliar l'afany perquè l'alumnat desenvolupi el gust per la lectura, que es descobreixi com una baula en aquesta humanitat que ens agermana amb els que ens han precedit i que explori el bagatge cultural que hi ha darrere la nostra llengua, com a punt de partença perquè vulgui des-

cobrir el bagatge cultural que hi ha darrere de qualsevol llengua, atès que dins les aules hi tenim joves que tenen llengües i cultures minoritàries (i també minoritzades) i és a partir del català que aprenen a valorar-les i reivindicar-les. Les adaptacions ens permeten treballar els clàssics d'una forma més amable, perquè estigui al seu abast comprendre'ls i a partir d'aquí estimar-los. Això ho tenen ben assumit tradicions europees com l'anglesa, que adapta els clàssics per difondre'ls al mateix temps que dona eines per estendre el coneixement de la llengua. No tenen cap problema per convertir obres clàssiques i contundents en llibres escanyolits però adaptats a una competència lingüística en vies d'adquisició. I crec que hem de recordar que a l'ESO la llengua catalana encara està en vies d'adquisició.

2. LES ADAPTACIONS

Una adaptació s'ha de veure com una traducció; tant un traductor com un adaptador prenen decisions que canvien l'expressió original per fer-ne arribar el sentit. Només que si la traducció és traspasar una obra d'una llengua a una altra, una adaptació ajusta o acomoda aquesta obra a un fi o un nou ús. És clar que la segona demana una intervenció més evident, però confiem-hi, perquè darrere de les adaptacions hi ha persones que estimen els clàssics i no els subvertiran fins al punt d'alterar-ne el missatge. Precisament, l'adaptació neix de la convençuda voluntat que ningú es perdi aquella meravella. Hi ha diferents tipus d'adaptacions:

1. D'una banda, tenim les adaptacions que apropen la llengua, perquè el català de segles passats queda massa allunyat. En aquest sentit, podríem dir que aquestes adaptacions són en realitat traduccions diacròniques. Aquest tipus d'adaptació es veu molt necessària quan parlem d'obres de segles llunyans, però es veu discutible si tradueix obres més recents, perquè és com si cedísim a l'empobriment de la llengua. Tanmateix, hi ha d'haver un equilibri entre no cedir a l'empobriment i acceptar l'evolució lògica de tota llengua. Potser

veiem claríssim que cal treballar amb una adaptació del *Tirant lo Blanc* però no tan clar que hàgim d'introduir una adaptació de *La filla del mar*, i potser no acceptaríem una adaptació del *Mecanoscrit del segon origen*. En canvi, en algunes aules, també Guimerà i Pedroló provoquen dificultats de comprensió a l'alumnat.

Aquí faig esment d'un fet que, si més no a mi, em neguiteja, que és l'adaptació ortogràfica: sovint a l'ESO tenim alumnes a qui costa dominar l'ortografia o que usen la llengua amb una gran quantitat d'interferències. Llegir les obres en llengua original d'èpoques amb fluctuació ortogràfica i lèxica, a parer meu, fa que els augmenti aquesta confusió.

2. D'altra banda, tenim adaptacions que poden ser més agosarades, en el sentit que modifiquen el text per facilitar-ne la comprensió, més enllà de la llengua. Seria el cas de tots aquells materials elaborats pensant en un públic que presenta dificultats de mecànica o de comprensió lectora, per edat o per desconeixement de la llengua o per algun trastorn del llenguatge. En aquest tipus d'adaptacions tenim diferents nivells de manipulació, segons si pensem en un públic infantil, juvenil de primera o de segona etapa de secundària o de batxillerat; si pensem en un públic d'aula d'acollida o de necessitats educatives especials. Els clàssics es mereixen arribar a tothom. Aquí en podem posar dos exemples per veure diferents tipus d'ingerència:

- a. L'adaptació del *Llibre de les bèsties* de Ramon Llull que jo mateixa vaig fer per a la col·lecció «Clàssics a mida» de l'editorial Barcanova, on ja explicitava que pretenia apropar l'obra a un públic del primer cicle de l'ESO agilitzant la lectura gràcies a una presència més alta de diàleg directe o la introducció d'alguna frase d'aclariment.

Sobre aquesta adaptació:

Aquesta adaptació que teniu a les mans ha volgut tenir en compte els propòsits que tant va defensar Ramon Llull al llarg de la

seva vida, a partir de la il·luminació que el va convertir en un home devot, i al llarg de tota la seva obra:

Llull volia fer conèixer la seva Art, o el camí ideal per arribar a la perfecció. [...] Les formes que Llull preferia eren el diàleg, per donar cabuda a totes les idees, i els exemples, per vehicular cada ensenyament a un conte, de manera que se n'afavorís la memorització. Com que de vegades l'encadenament d'exemples és molt llarg, s'hi han introduït frases que en faciliten la interpretació i ajuden a no perdre el fil del debat. També fragments llargs de diàleg indirecte s'han transformat en diàleg directe per fer la lectura més àgil. Llull creia en la llengua i la literatura com a instruments per transmetre les idees, que eren el més important. Estem segurs que li hauria agradat que reféssim els seus escrits per fer-los més comprensibles, ja que ell creia que no es podia predicar en una llengua estranya a qui es volia convèncer.

- b. L'adaptació que va proposar Xavier Fàbregas a Edicions 62 «El Cangur» de *La filla del mar*, d'Àngel Guimerà, que actua sobre la llengua adaptant-la a les convencions ortogràfiques actuals, reconfigurant alguns diàlegs i monòlegs i fins i tot, afegint-hi un personatge nou.

NOTA DE L'ADAPTADOR*

En la versió de l'obra vaig procurar, sobretot, de renovar el llenguatge de Guimerà, que era el més polsinós. Vaig cenyir el diàleg, vaig escurçar algun monòleg —escurçament mínim, en tots els casos—, suprimir exclamacions, i treure alguna frase de so decimonònic. Vaig introduir tres cançons, servint-me de poemes d'Àngel Guimerà, i vaig afegir un personatge, el de l'Àvia Cega, que permet d'accentuar el simbolisme cercat per l'autor: aquest personatge només diu una paraula: «No!». Vaig afegir alguna frase per a remarcar la discriminació social de què és objecte Àgata pel sol fet d'ésser forastera.

* Nota de Xavier Fàbregas amb motiu de la seva adaptació de *La filla del mar*, d'Àngel Guimerà. Prové de l'arxiu de l'adaptador i ha estat facilitada per Maryse Badiou.

3. Finalment, tenim les adaptacions que poden canviar el gènere: el còmic de *Terra baixa* de Guimerà, en lloc de la novel·la, o els episodis televisius de *Vida privada*, de Josep Maria de Sagarra, o l'obra teatral de *Pedra de tartera*, de Maria Barbal. Novament, és una opció que tenim si creiem que el teatre, el còmic o el cinema poden fer arribar millor l'obra a la nostra aula, si la competència lingüística és massa escassa o com a colofó o prèvia al treball de l'obra original sencera.

Les adaptacions poden tenir alguna ingerència discutible, però vàlida sempre que l'adaptador ens avisi, perquè nosaltres tinguem la darrera paraula a l'hora de triar. Un treball ben interessant que es pot afegir en el procés, quan a l'aula conviu l'obra original i l'adaptació, és debatre si determinades modificacions són necessàries, una reflexió que els ajuda a desenvolupar l'esperit crític i el respecte a la diversitat. Alhora, si com a treball creatiu plantegem als alumnes de fer una adaptació d'un fragment de la lectura per a cursos d'edat inferior a la seva, podran posar en pràctica tot allò que ha sorgit en el debat.

D'adaptacions en tenim moltes en el cas d'algunes obres (com ara *Tirant lo Blanc* o el *Llibre de les bèsties*) i seguim sent deficitaris en moltes altres, sobretot en comparació amb altres tradicions literàries europees. Hi ha obres «oblidades» que seria bo de rescatar amb una o diverses adaptacions. Les editorials tenen línies d'adaptació de clàssics universals, però manca atenció a la literatura catalana, on hi ha joies que no es poden deixar en un calaix.

Finalment, acabem amb una consideració: independentment de quina adaptació fem servir, el que sí que és obligatori és que els docents visitem sovint l'original de les obres que fem servir a l'aula. Seria perillós que el nostre coneixement al final es basés només en l'adaptació. El nostre coneixement sobre l'obra ha de ser sempre més ampli, per resoldre dubtes, per eixamplar la visió que els dona l'adaptació o, fins i tot, per no fer-ne una interpretació esbiaixada. Si observem l'experiència d'adaptacions en la literatura europea, penso en el que ha passat amb *Frankenstein* o amb *Els viatges de Gulliver*, que són obres extraordinàries i profundes, però que, abordades exclusivament a través d'adaptacions, es poden percebre com a obres més simples o esquemàtiques del que són.

En darrer terme, voldria assenyalar que treballar un clàssic a l'aula, fins i tot amb una adaptació, vol, des de la primera pàgina fins a la darrera, *acompanyament*. I l'acompanyament vol *temps*. Tant si fem servir una adaptació com un original, cal estar amb els alumnes durant el procés de lectura i comprensió del text. Perquè, de vegades, la competència lectora no està pas tan assolida com esperaríem i se'ls poden escapar expressions que són clau en la comprensió de l'obra, i llavors hauran passejat per un bosc com si ho haguessin fet per un desert.

3. DUES EXPERIÈNCIES

Procedeixo a compartir dues experiències a l'aula, a partir de l'aprenentatge basat en situacions, actualment recollit a l'annex 5 en el nou currículum de l'Educació Secundària Obligatòria: la lectura del *Llibre de les bèsties*, de Llull, a 1r d'ESO i *La filla del mar*, de Guimerà, a 4t d'ESO, tenint present que «l'ensenyament, de fet, implica sempre una forma de seducció» (ORDINE 2013).

3.1. Experiència a 1r d'ESO: *Llibre de les bèsties*, de Ramon Llull

Seguint la metodologia de l'aprenentatge basat en situacions, fem, en primer lloc, l'obertura amb un debat introductor a la temàtica de l'obra. En el cas del *Llibre de les bèsties*, a 1r d'ESO, parlem del paper dels delegats, el seu rol en la representativitat del col·lectiu de l'aula, prenent com a exemple alguna decisió que hagi estat polèmica (determinar la data d'algun examen que han demanat d'ajornar acostuma a funcionar; com que aquesta feina l'acostumo a fer al tercer trimestre, no ens en falten pas exemples). Aquest debat em serveix per introduir la temàtica del primer capítol de l'obra: la importància d'escollir bé els representants i entendre que les seves decisions, per més democràtiques que vulguin ser, mai no podran satisfer un col·lectiu sencer. Seguidament, teatralitzem la primera disputa que presenta l'obra de Llull: a qui escollir rei en una població dividida en interessos contraposats entre herbívors i carnívors. Exposar aquestes qüestions inicials apropa l'inte-

rès de l'obra a la realitat dels alumnes, que comproven com una obra medieval planteja debats que segueixen vigents al segle XXI.

A continuació, un cop fetes aquestes obertures, dediquem una de les sessions setmanals a la lectura, una experiència molt enriquidora. A 1r d'ESO fem la lectura sencera a l'aula a partir de la mateixa adaptació. Així posem en funcionament les habilitats de lectura expressiva en veu alta, i en alguns casos comprovem que encara han d'aprendre a distingir la tipografia que, en els diàlegs, separa les intervencions del narrador. La lectura expressiva demana una anàlisi dels personatges per afinar el to que els donarem i, això ja és una preparació al comentari de text que hauran de fer en futures etapes de l'ensenyament obligatori com a exercici escrit.

En la lectura en veu alta a l'aula, tenim en compte de no forçar mai d'entrada a llegir: els alumnes no ho han de viure com un temps de ridiculització o d'imposició. Sempre hi ha voluntaris i, com que és una activitat de llarga durada, a poc a poc la resta van agafant confiança, de manera que els que en un principi s'amagaven de llegir sovint acaben presentant-s'hi voluntaris, i això també és molt engrescador. En aquest procés es va treballant el respecte a la diversitat, tant pels diferents nivells de competència lectora com per l'expressió de les diferents opinions.

Durant algunes sessions dedicades a la lectura del *Llibre de les bèsties*, normalment mentre ens ocupem dels capítols centrals, obrim les sessions veient un capítol de la biografia de Llull, en una proposta de sèrie animada disponible al web de la televisió balear (IB3). Són capítols de deu minuts de durada a través dels quals anem coneixent la figura de l'autor. Una activitat que els fa treballar la comprensió oral, alhora que fan la reconstrucció col·lectiva d'un resum per deixar constància escrita del que han après.

A la cloenda, quan hem enllestit la lectura de l'obra, acostumem a fer una activitat creativa: la teatralització d'un dels contes que els hagi agradat especialment o, si són més agosarats, l'elaboració d'un diàleg «a l'estil medieval», responent amb contes en cadascuna de les intervencions en un debat guionitzat. Així mateix, obrim la lectura de l'obra a altres experiències que ens poden dur fins i tot al treball interdisciplinari: en el cas del *Llibre de les bèsties*, podem cloure enllaçant

amb la lectura i treball del *Bestiari* de Pere Quart, o amb *El retaule del flautista* de Jordi Teixidor, a fi de conèixer altres clàssics dins la mateixa matèria; o amb *La revolta dels animals* de George Orwell en un treball de codocència amb la matèria d'anglès. I, per descomptat, en cap moment es planteja de fer cap avaluació de la lectura: l'hem gaudida tots plegats i amb això ja n'hi ha prou.

3.2. Experiència a 4t d'ESO: *La filla del mar*, d'Àngel Guimerà

A 4t d'ESO, com a introducció a *La filla del mar*, seguint el mètode de l'aprenentatge basat en situacions, obrim un debat sobre la diferència entre estimar i enamorar-se i sovint acabem valorant si el matrimoni, com a acte legal, té a veure amb cap de les dues coses. Aquest debat ha de servir per entendre les subtileses en les relacions amoroses que planteja l'obra, entre en Gregori i la Caterina o entre en Pere Màrtir i la Mariona, l'Àgata o la mateixa Caterina.

En aquest cas, i tenint en compte que a l'aula hi conviu l'adaptació de la qual hem parlat abans i l'original, introduïm l'obra amb la lectura de les primeres escenes de cada acte teatral, a fi de situar els alumnes i comparar les diferents solucions de cada versió. Hi ha sempre, en aquest cas, la lectura de la resta de l'acte (o algunes escenes) a casa per, posteriorment, dedicar una hora a fer-ne el comentari i novament la lectura dramatitzada de les escenes que trien com a més rellevants per a l'acció que planteja Guimerà, i on la subtilitat dels missatges o els sobreentesos és fonamental. Mentre dura la lectura, anem coneixent la biografia de Guimerà, les especials circumstàncies de la relació dels seus pares i la seva actuació davant la seva progènie per entendre les claus que es van repetint al llarg de les diferents obres de l'autor.

A la cloenda de la lectura podem proposar diferents activitats: la teatralització d'una o diverses escenes per grups o la redacció d'una nova escena per encabir-la entre dues de les existents (funciona molt bé imaginar un diàleg entre la Mariona i la Caterina, just abans de la tragèdia final, en què es pot fabular si hi ha hagut una conxorxa pactada entre les dues dones o si ha estat una nova manipulació de la Caterina per acabar amb en Pere Màrtir). També novament, com en el cas de l'obra

anterior, podem enllaçar la lectura d'aquesta obra amb altres del mateix autor: *Mar i cel* amb l'adaptació de Dagoll Dagom, o *Terra baixa*, de la qual tenim diverses adaptacions cinematogràfiques, i fins i tot amb l'experiment dut a terme per l'Àngel Llàcer a TV3 sota el nom d'*El Llop*. Amb la matèria d'anglès hi ha la possibilitat de fer un treball conjunt o comparatiu amb *West side story*, la pel·lícula dramàtica musical que alhora es basa en el clàssic de Shakespeare *Romeu i Julieta*.

4. CODA

Certament, aquest treball vol temps, però és una bona inversió en l'educació literària i lectora dels estudiants. I aquí comparteixo una reflexió sobre l'educació lenta que Anna Jolonch (2022), doctora en Ciències de l'Educació, va publicar en premsa: «Ha crescut la consciència de la necessitat de desaccelerar l'escola i de l'educació lenta. Una educació que deixi temps per a la contemplació, el descobriment de les preguntes fonamentals i la reflexió sobre el sentit del que som i el que fem».

Per acabar, voldria fer una crida a les editorials perquè segueixin desenvolupant una línia d'adaptacions dins de la literatura catalana que ens apropi els clàssics més canònics, però també d'altres que són joies per descobrir amb un acompanyament adequat mentre són a l'escola. En definitiva, sentim-nos orgullosos de la nostra literatura i fem-la arribar als nostres joves.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

GUIMERÀ (2001): Àngel Guimerà, *La filla del mar*, Barcelona: Edicions 62.

JOLONCH (2022): Anna Jolonch, «Temps d'estiu: l'avorriment que educa», *Ara*, 18 d'agost, p. 21.

LLULL (2016): Ramon Llull, *Llibre de les bèsties*, Barcelona: Barcanova.

ORDINE (2013): Nuccio Ordine, *La utilitat de l'inútil. Manifest*, Barcelona: Quaderns Crema.